

Bilgi Okuryazarlığı ve Üniversiteler

Coşkun Polat*

Giriş

Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte değişen günümüz toplumu, bireylerin yoğun bilgi tüketicisi ve paylaşıcısı olmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü yaşanan gelişim ve değişimlerin merkezinde bilgi yer aldığı gibi, gelecekteki değişimin temelinde de bilgi üretimi ve paylaşımının olması kaçınılmazdır.

Üretilen bilgi yeni teknolojiler doğurmakta, yeni teknolojiler mevcut bilginin maliyet, emek ve zaman açısından daha kolay paylaşımını sağlamakta ve sonuçta yeni bilgi üretimi de hızlanmaktadır. Bu döngü, günümüz bireylerinin başarılı olmalarında becerikli bilgi tüketicileri olması zorunluluğunu doğurmaktadır.

Bilginin yalnızca basılı formatta üretildiği ve paylaşıldığı geçmişte, kişilerin bilgi tüketicileri olmaları için temel becerilere (okuma-yazma, konuşma, dinleme, vb) sahip olması yeterli olmuştur. Ancak teknolojide yaşanan gelişmeler, gerek bilginin üretiminde, gerekse üretilen bu bilginin elde edilmesi, kullanılması ve paylaşımında alışılmışın dışında becerilerin kazanılmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmada günümüz bireylerinin başarılı bir iş performansı gösterebilmelerinde gereksinim duyacakları araçlar şöyle belirlenmiştir (SCANS 1991):

Etkin çalışan olmak, şu araçların verimli biçimde kullanılabilmesini gerektirir:

Kaynaklar (Zaman, para, mekan, materyal ve personel paylaşımı)

Kişilerarası İlişkiler (takım çalışması, başkalarına öğretme, müşteri hizmetleri, liderlik, görüşme becerileri, farklı kültürde insanlarla çalışma).

Bilgi (Verinin elde edilmesi ve değerlendirilmesi, dosyaların düzenlenmesi ve korunması, bilginin yorumlanması, iletilmesi ve kullanılmasında bilgisayarların kullanılması).

Sistemler Sosyal, kurumsal ve teknolojik sistemlerin işleyişinin anlaşılması, performansın izlenmesi ve etkinleştirilmesi, sistemlerin oluşturulması ve geliştirilmesi).

Teknoloji (ekipman ve araçların seçilmesi, özel işlemlerin gerçekleştirilmesinde teknolojiye başvurulması, teknolojilerin korunması ve bakımı).

---

* Arş.Gör. Coşkun Polat. Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü polatc@hacettepe.edu.tr)

Aynı çalışmada, kullanılabilmesi öngörülen alanlara yönelik becerileri ise üç düzeyde ele alınmıştır:

Temel Beceriler—okuma, yazma, aritmetik ve matematik, konuşma ve dinleme.

Düşünme Becerileri—yaratıcı düşünme, karar verme, sorun çözme, akıl yürütme, nasıl öğreneceğini bilme, muhakeme.

Kişisel Nitelikler—bireysel sorumluluk alabilme, kişisel saygınlık, kendini yönetme ve bütünlük.

SCANS'in çalışmasında işaret edilen beceriler ile, günümüz toplumunda kişilere yaşam boyu devam edecek bir öğrenim süreci önerilmektedir. Böylece günümüz toplumu öğrenen bir toplum (learning society), bu toplumun bireyleri de yaşam boyu öğrenen kişilerdir. Yaşam boyu öğrenme aktif ve sürekli bilgi kullanımını gerektirmektedir. Bunun temelinde ise, herhangi bir sorunu çözmeye ya da herhangi bir konuda karar almada gereksinim duyulan bilgiye etkin ve yeterli olarak erişim ve bu bilginin üretken bir biçimde kullanımı vardır (AASL/AECT 1998:2). Bu nedenle, günümüz toplumunda bireyler bilgiyi elde etme, değerlendirme ve iletme becerilerine sahip bireyler olmalıdırlar.

Yaşam boyu öğrenmenin temelinde yer alan, gereksinim duyulan bilginin bulunması ve bu bilginin beceriyle kullanılmasından kastedilen bilgi okuryazarlığıdır. Bu anlamda bilgi okuryazarlığı; “bilgiye erişme, erişilen bu bilgiyi etkin bir biçimde kullanma becerileri” biçiminde tanımlanmaktadır (ALA, 1989).

Bilgi okuryazarı kişi nasıl öğreneceğini öğrenmiş kişidir, çünkü bilginin nasıl düzenlendiğini, bulunacağını ve kullanılacağını bilir. Onlar yaşam boyu öğrenmeye hazır kişilerdir, çünkü bir görevi yerine getirmede ya da karşılaştıkları sorunu çözmeye gereksinim duydukları bilgiyi daima bulurlar (ALA, 1989).

Bireylerin bilgi okuryazarlığı becerilerini kazanmasında hiç şüphesiz en önemli rol eğitim kurumlarına düşmektedir. Eğitimli kişi, hem gündelik yaşamında hem de mesleki yaşamında karşılaştığı sorunları çözmeye gereksinim duyacağı yeterliliklere sahip kişidir. Bu düşünceden hareketle günümüz toplumunda eğitim kurumları, mevcut bilgileri doğrudan aktarmak yerine, öğrenme sürecini sürekli kılacak becerilerin, bir başka deyişle bilgi okuryazarlığı becerilerinin öğrencilere kazandırılmasından sorumludur.

Bilgi Okuryazarlığı ve Üniversiteler

Yaşam boyu öğrenme becerisini kazanmış bireylerin yetiştirilmesinde, eğitim zincirinin son halkasını oluşturan ve kişinin toplumsal rolünde büyük ölçüde belirleyici olan üniversitelerin önemi büyüktür.

Ülkemiz yükseköğretiminin mevcut durumuna ilişkin 2003 yılında hazırlanmış bir raporda, içinde bulunan ve görünür gelecekte de geçerliliğini koruyacak olan sosyoekonomik ve teknolojik konjonktürün gerektirdiği yükseköğretim mezunu kişilerde aranan temel nitelikler şöyle belirtilmektedir:

- Disiplinlerarası proje gruplarında çalışabilme yeteneği,
- Sorun çözebilme ve analitik düşünme yeteneği,
- Kendi dilinde ve en az bir yabancı dilde yazılı ve sözlü iletişim yeteneği,
- Bilgisayar okuryazarlığı,
- Bir mesleki alanda derinlik yanında ilgili bir yan alan ile değişik bir alanda genişlik (örneğin, makine mühendisliği öğrencisinin çevre veya yazılım gibi ilgili bir yan alan ile iktisat gibi değişik bir alanda dersler alması gibi). (T.C. Yükseköğretim... 2003).

Nitelikler arasında geçen sorun çözme ve analitik düşünme yeteneği, bilgi okuryazarı birey olmayı gerektirirken, bilgisayar okuryazarı olma becerileri de bilgi okuryazarlığının kapsamı içerisine giren bir konudur.

Üniversitelerde Bilgi Okuryazarlığı Eğitiminin Gerekçeleri

1. Değişen Konjonktür (Bilgi Patlaması ve Bilgi Karmaşası):

Günümüzde bilgi nicel ve nitel açıdan geçmişle kıyaslanamayacak düzeyde artmıştır. Bunun yanında üretilen bilgi gelişen teknoloji ile zaman ve mekan sınırları olmaksızın çok geniş kitleler tarafından elde edilebilmektedir.

New York Times gazetesinin bir haftalık baskısının, 17. yüzyılda yaşamış olan orta düzey kültüre sahip bir İngiliz'in hayatında görmüş olduğu tüm basılı bilgiden daha fazlasını içerdiği belirtilmektedir (Doyle 1994:1).

Yine 1980'li yılların sonu itibariyle, yılda bir milyondan fazla kitap yayınlanırken, Amerikalılar 1988'de 13.2 milyon ton gazete satın almışlardır (Smith 1996). Mevcut bilgi

miktarı her beş yılda bir dörde katlanmakta. Amerika Hükümeti her yıl 100 milyondan fazla yayın çıkarmaktadır (Neely 2002:19).

Elektronik ortamdaki bilgi açısından bu durum daha da karmaşıktır. Eylül 2002 itibariyle İnternet kullanıcılarının sayısı dünya genelinde 605.600.000'e ulaştığı, açıklanmıştır. Bu sayının 190.910.000'inin Avrupa, 182.670.000'inin de Amerika'dadır. (Nua Survey... 2002) (Tablo 1). Aralık 2002 verilerine göre yalnızca Google arama motoru tarafından dizinlenen ve erişime sunulan web sayfası sayısının 3.033.000.000 olduğu saptanmıştır (Search Engine Showdown... 2003).

Tablo 1: Dünyada İnternet kullanıcılarının sayısı

	Kullanıcı Sayısı (Milyon)
Afrika	6.31
Asya/Pasifik	187.24
Avrupa	190.91
Orta Doğu	5.12
Kanada & ABD	182.67
Latin Amerika	33.35
Dünya Toplamı	605.60

Bilgi kaynaklarındaki, özellikle de elektronik ortamdaki bilgide görülen bu artış, bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunların en başında miktarı hızla artan bu bilginin bulunması ve bu bilgiye erişilmesi gelmektedir. Ancak bilimsel bilgi üretme görevi olan üniversiteler açısından bakıldığında daha büyük sorun kullanılacak bilginin güvenilirliğidir.

Bilimsel çalışmalar da dahil, pek çok çalışmada www kaynaklarına yapılan atıf sayısı günden güne artmaktadır. Kurbanoğlu (2002:12)'na göre, "sadece üniversite öğrencileri değil, ilk ve orta düzeyli okullarda da öğrenciler, ödev hazırlarken İnternet'ten yararlanmaktadırlar. Değişik meslek gruplarından ve farklı yaşlarda pek çok kişi bilgi ihtiyacı için www'e başvurmayı neredeyse alışkanlık haline getirmiştir".

İngiltere'de yükseköğrenim için bilgi okuryazarlığı programlarının geliştirilmesine yönelik bir çalışmada, üniversite öğrencilerinin ödevleri için başvurdukları ilk kaynağın İnternet olduğu belirtilmiştir (Information... 1999:4).

Kitap, dergi ya da diğ er basılı formatta yayınlanmış olan bilgiler, nitelik ve güvenilirlik açısından çeş itli denetimlerden geçmiş bilgilerdir. Ancak internet'te yayınlanan bilgi için içeriğ in onaylanması ve bir süzgeçten geçirilmesi zorunluluğ u söz konusu değ ildir (Information... 1999:4). Arama motorlarından tarama yaparak herhangi bir konuya ilişkin birçok kaynağ a erişmek mümkündür. Bu sonuçlarda değ erlinin değ ersizden ayrılması, nitelik kadar zaman açısından da önemlidir (Kurbanoglu 2002:13). Bu nedenle, internet'ten hızlı ve kolayca erişilen bilgilerin güvenilirlik ve geçerliliğ inin değ erlendirilmesi gerekmektedir.

Elektronik ortamdaki bilgi ile ilgili bir diğ er sorun da, bu bilginin dürüst kullanılıp kullanılmadığıdır. Basılı kaynaklarda eser sahibinin entelektüel mülkiyet hakları bir anlamda garanti altındadır. Ancak elektronik ortamdaki bilgi etiğ i basılı kaynaklardan hayli farklıdır. İnternet'ten bilgi almada etik ve yasal konulara uyulmaması, bir baş ka deyiş le entelektüel mülkiyet haklarının ihlali, bilgi hırsızlığı gibi dürüst olmayan kullanımlara yol açmakta ve bunun denetimi de mümkün olamamaktadır (Information... 1999:4).

Erişilen bilginin çok miktarda olması, bu bilginin değ erlendirilmesi ve kullanılması açısından da sorunlar yaratmaktadır. Nitekim, bilgiyi anlama, değ erlendirmede ve kullanmada gerekli beceriler topluluğ u olmadan bilgili olunmasını beklemek yanlış olacaktır (Yalvaç 2001).

Üniversitelerde oluşturulacak bilgi okuryazarlığı programları ile, öğrencilerin bilgi toplumunda ortaya çıkan bu ve benzer sorunlarla baş edebilmeleri sağlanacaktır. Çünkü bilgi okuryazarlığı programları öğrencilere bilgiye her türlü erişim aracıyla erişebilme, ve bu bilgiyi etik ve yasal konulara da uyarak etkin ve yeterli biçimde kullanabilme becerileri kazandıracaktır.

2. Değ iş en Eğ itim Anlayışı

Son dönemde yaşanan teknolojik geliş im ve bilgi patlaması, her alanda olduğ u gibi eğitim alanında da yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Çağ ın gereklerine uygun eğitimli kişiler yetiştirilmesi amaçlı bu yapılanma, ulusal düzeyde hazırlanmış raporlarda özellikle 1980'lerden itibaren dile getirilmeye baş lanmıştır. 1983 yılında Amerika'da yayınlanan ve eğitim reformunun gerekliliğ inin vurgulandığı bir raporda, öğrenen toplumun oluşturulmasına işaret edilirken, bu toplumun oluşturulması için kişilerin eğitiminde geleneksel eğitim-öğretim kuruluşlarının ötesinde fırsatlar sunulması önerilmiştir. Resmi eğitim-öğretim kuruluşlarının kişinin öğrenimi için temel kurumlar olduğ u, ancak mevcut yapılanmanın yaşam boyu öğrenen kişiler yetiştirilmesini olanaklı kılmadığı dile getirilerek, ev ve iş yerleri,

kütüphaneler, sanat galerileri, müzeler ve bilim merkezlerinin öğrenen toplumun oluşturulmasında önemli mekanlar olduğu vurgulanmıştır (United... 1983).

Bilgi Çağının öğrenen toplumunu oluşturma amacıyla, eğitimde yeniden yapılanma kapsamında üzerinde çok durulan kavramlar kaynağa-dayalı öğrenim, probleme dayalı öğrenme, yaşam boyu öğrenme, öğrenmeyi öğrenme ve eleştirel düşünmedir.

Adı geçen kavramlar çerçevesinde oluşturulacak eğitim-öğretim programları, herhangi bir konuda ya da sorunun çözümünde gereksinim duyulan bilginin çok çeşitli kaynaklardan bulunması, bu bilginin sentezlenmesi ve sonuçta bu bilginin sorun çözme ya da karar vermede kullanılmasına dayalıdır. Böylece öğrenciler geleneksel eğitim sistemi olan öğretmenin verdiği bilgileri alan, dolayısıyla tek bir bakış açısıyla öğrenen kişiler olmaktan çıkmaktadır. Öğrenci ilgilendiği konuda değişik kaynakları kullandığından dolayı, öğrenmenin merkezinde kendisi yer almaktadır (Spitzer 1998:132).

Bilgi okuryazarlığı gereksinim duyulan bilgiyi bulma, değerlendirme, kullanma ve iletme becerileri olarak, bu tür bir eğitim anlayışı için önemli becerilerdir. Bu anlamda bilgi okuryazarlığının gerekliliği ALA'in 1989 tarihli raporunda şöyle açıklanmıştır:

Eğitim yeniden yapılanma gereksinimi vardır. Yeni model gerçek yaşamın bilgi kaynaklarına dayalı olup, pasif ve parçalanmış değil, aktif ve bütünlük bir öğrenme modeli olmalıdır. Birçok öğretmen ve okul yöneticisi öğrenciye hazır olarak sunulan dersler, ders kitapları, ders araçları ve testlerin aktif ve nitelikli bir öğrenmeyi sağlamadığını düşünmektedirler. Bunun da ötesinde, yüksek öğretim düzeyinde yapılan çalışmalar öğrencilerin kendilerine verilen pek çok bilgiyi kısa sürede unutma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu durumda, ders kitapları, öğreticiler ve ödevler kişilerin yaşam boyunca öğrenmelerini ve sorun çözmelerini sağlayacak bilgi kaynaklarına dayalı olarak geliştirilmeli, kütüphane kullanım alışkanlığı kazandırmada öğretici bir deneyim olmalıdır. Dersler öğrenci merkezli öğrenmeyi amaçlayan, sorun çözmeye dayalı ve düşünme sürecinin önemli bir bölümünü oluşturacak biçimde düzenlenmelidir.

Bilginin sürekli artması ve buna paralel olarak da kişilerin öğrendiklerinin kısa zaman içerisinde geçerliliğini yitirmesi, bilgi çağında yaşayan bireylerin yaşam boyu öğrenen kişiler olmasını gerektirmektedir. Breivik (1999:271)'e göre yaşam boyu öğrenen olabilme, gereksinim duyulan bilginin bulunması, değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve kullanılması becerilerinin kazanılmasını zorunlu kılmaktadır.

ALA'in yukarıda belirtilen raporuna göre, öğrencilerin aktif katılımını sağlama amaçlı bir öğretimde yer verilmesi gereken süreçler ise şunlar olmalıdır;

- Bilgiye gereksinim duyulduğunun bilinmesi
- Herhangi bir sorun ya da konuyu ortaya koymada gereksinim duyulan bilginin belirlenmesi
- Gereksinim duyulan bilginin bulunması ve değerlendirilmesi
- Bu bilginin düzenlenmesi
- Belirtilen sorun ya da konuda bu bilginin etkin olarak kullanılması.

Bu ölçütlerle yapılandırılmış öğrenme süreci öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede katkı sağlarken, onların yaşam boyu öğrenmeleri ile mesleki ve yurttaşlık sorumluluklarını etkin bir biçimde gerçekleştirmesini de güçlendirecektir (ALA 1989).

3. Değişen Hizmet Anlayışı

Çağımızda yaşanan gelişmeler hizmet anlayışında da köklü değişimler yaratmıştır. Bu değişim çift yönlü olup, hem hizmeti vereni hem de bu hizmeti alanı etkilemektedir.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na göre; “Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurumu”¹ olarak tanımlanan üniversitelerin, başlıca sorumluluğunun eğitim-öğretim hizmeti verme olduğu anlaşılmaktadır. Bu hizmetin çağın gerektirdiği koşullarla verilmesi üniversiteler için hayati önem taşımaktadır.

Geçmişte mekana ve kişilere dayalı verilen eğitim-öğretim hizmeti, teknolojik olanaklarla zaman, mekan ve kişilerin ötesine taşınmıştır. YÖK'ün Kasım 2003'te yayınlamış olduğu raporda, “Program geliştirme ve proje çalışmaları” kapsamında üzerinde önemle durduğu “uzaktan eğitim” bu gelişmelerin bir yansımasıdır. Raporda uzaktan eğitimin amacı;

- Üniversitelerin eğitim-öğretim olanaklarının paylaşılmasını sağlayarak üniversiteler arasında akademik yardımlaşmayı kolaylaştırmak,
- Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı etkileşimli ortam, çoklu ortam olanakları ve sınırsız bilgiye ulaşılma özellikleri sayesinde eğitimin etkinliğini artırmak,
- Yükseköğretimi yeni öğrenci kitlelerine yaygınlaştırmak ve verimini artırmak (T.C. Yükseköğretim 2003:101).

¹ Yükseköğretim Kanunu. T.C. Resmi Gazete, Kanun No 2547, Sayı: 17506 (06.11.1981).

olarak belirtilmektedir. Uzaktan eğitimin beklenen sonuca ulaşması ise, hem eğitim hizmetini veren hem de bu hizmetten faydalanan için belirli beceriler gerektirmektedir. Yani, merkezinde bilginin teknolojik olanaklar ile paylaşımının yer aldığı uzaktan eğitimin hedefine ulaşması, bilginin bulunması, elde edilmesi, kullanılması ve iletilmesine ilişkin becerileri gerektirmektedir. Bu da öğreten ve öğrenenlerin bilgi okuryazarı olmalarını zorunlu kılmaktadır.

Yükseköğretim İçin Bilgi Okuryazarlığı Standartları

American College and Research Libraries tarafından Ocak 2000’de “Yükseköğretim İçin Bilgi Okuryazarlığı Yeterlilik Standartları” adı ile yayınlanmış çalışmada bilgi okuryazarlığı ; “bireylerin bilgiye gereksinim duydukları zamanı fark etmeleri, gereksinim duydukları bu bilgiyi bulma, değerlendirme ve etkin olarak kullanmaları için gereksinim duydukları beceriler bütünü” (Association... 2000:2) olarak tanımlandıktan sonra bilgi okuryazarlığının yükseköğretim için önemine ilişkin şu açıklamalara yer verilmiştir:

Bilgi okuryazarlığının teknolojinin hızla değiştiği ve bilgi kaynaklarının çeşitlendiği modern toplumda önemi artmaktadır. Bu toplumun karmaşası sürekli arttığından, bireyler –akademik çalışmalarında, işlerinde ve kişisel yaşamlarında- çok ve çeşitli bilgi seçenekleri ile karşı karşıyadırlar. Bilgi kütüphaneler, toplum kaynakları, özel kuruluşlar, medya ve Internet aracılığı ile elde edilirken, denetimsiz olarak elde edilebilen bu bilgiye ilişkin doğruluk, güvenilirlik ve geçerlilik gibi sorunlar da artmaktadır. Bunun yanında bilgi grafiksel, işitsel ve metnin bir arada olduğu çoklu ortam aracılığı ile elde edilebilmekte ve bu da bireyler için değerlendirme ve anlama için yeni tehditler anlamına gelmektedir. Belirsiz niteliği ve geniş niceliği ile bilgi edinme toplum için çok büyük tehdit oluşturmaktadır. Bilginin bu derece çok olması, bu bilginin etkin kullanımına yönelik becerileri elde etmeksizin kişi için daha bilgili vatandaş olma anlamı taşımayacaktır (Association... 2000:2-3).

Bilgi patlaması ve bilgi toplumuna yönelik bu açıklamalardan sonra raporda, yaşam boyu öğrenmenin temeli olan bilgi okuryazarlığı becerilerinin tüm disiplinler, tüm çevreler ve eğitimin her kademesi için ortak bir kavram olduğu vurgulanmıştır. Bilgi okuryazarlığı becerileri ile kişi, geniş bir araştırma ve içerik elde ederek öğrendiğinden, kendi kendine öğrenebilir ve öğrenimini daha iyi kontrol edebilir. Bilgi okuryazarı olabilmek ise şunların yapılabilmesi anlamına gelmektedir:

- Bilgi gereksiniminin boyutunun farkında olunması
- Gereksinim duyulan bu bilgiye etkin ve yeterli olarak erişilmesi

- Bilginin ve bilgi kaynaklarının eleştirel olarak değerlendirilmesi
- Özel bir amacın gerçekleştirilmesinde bilginin etkin olarak kullanılması
- Bilginin kullanımı ve erişilmesine ilişkin ekonomik, yasal ve sosyal konuların anlaşılması ve bilginin etik ve yasal olarak kullanılması (Association 2000:3).

Bilgi okuryazarlığı ile kişiye kazandırılması becerileri böyle ifade edildikten sonra, o güne değin yapılan çalışmalar ve uygulamaların bir sentezi olarak, yükseköğrenim için bilgi okuryazarlığı standartları şöyle belirlenmiştir:

Standart 1: Bilgi okuryazarı öğrenci, gereksinim duyduğu bilginin yapısını ve boyutunu belirler.

Bilgi okuryazarı öğrenci;

- 1.1. Bilgi gereksinimini belirler ve ifade eder.
- 1.2. Olası bilgi kaynaklarının değişik türlerini ve formatlarını belirler.
- 1.3. Gereksinim duyduğu bilgiyi elde etmede maliyet ve yararları değerlendirir.
- 1.4. Bilgi gereksiniminin doğası ve boyutunu yeniden değerlendirir.

Standart 2: Bilgi okuryazarı öğrenci, gereksinim duyduğu bilgiye etkin bir biçimde erişir.

Bilgi okuryazarı öğrenci;

- 2.1. Gereksinim duyduğu bilgiye erişmek için en uygun araştırma yöntemlerini ve bilgi erişim sistemlerini seçer.
- 2.2. Etkin ve yeterli bir arama stratejisi oluşturur ve yürütür.
- 2.3. Bilgiye online (çevrimiçi) ya da kişisel bir başka yöntem kullanarak erişir.
- 2.4. Bilgiyi ve bilgi kaynaklarının özetini çıkarır, kaydeder ve yönetir.

Standart 3: Bilgi okuryazarı öğrenci bilgiyi ve bilgi kaynaklarını eleştirel olarak değerlendirir ve seçilen bilgiyi kendi bilgi temeli ve değer sistemi ile birleştirir.

Bilgi okuryazarı öğrenci;

- 3.1. Elde ettiği bilgiden çıkarttığı temel düşünceleri özetler.
- 3.2. Bu ölçütü bilginin ve bilgi kaynaklarının değerlendirmesi için de ifade eder ve uygular.
- 3.3. Yeni kavramlar oluşturmak için temel düşünceleri sentezler.

- 3.4. Bilgiye değer katma, aykırılıkları ya da bilgiye has diğer özellikleri belirlemede yeni bilgiyi önceki bilgisi ile karşılaştırır.
- 3.5. Yeni bilginin bireysel değer yargısına etki edip etmeyeceğini belirler ve farklı düşüncelerle uzlaşma yolunda adımlar atar.
- 3.6. Başka kişiler, konu uzmanları ve/veya uygulamacılar ile görüşerek bilginin anlaşılması ve yorumlanmasını geçerli kılar.
- 3.7. İlk baştaki sorusunu yeniden gözden geçirip geçirmeyeceğine karar verir.

Standart 4: Bilgi okuryazarı öğrenci, bilgiyi bireysel ya da bir grubun üyesi olarak, belirli bir amacın gerçekleştirilmesinde etkin olarak kullanır.

Bilgi okuryazarı öğrenci;

- 4.1. Yeni ve önceki bilgiyi belli bir ürünün ya da performansın planlanması ve gerçekleştirilmesinde kullanır.
- 4.2. Ürün ya da performansın gelişim sürecini gözden geçirir.
- 4.3. Ürün ya da performansı başkalarına etkin bir biçimde iletir.

Standart 5: Bilgi okuryazarı öğrenci, bilgi ve bilgi teknolojilerine ilişkin etik, yasal ve sosyo-ekonomik sorunların çoğunun farkındadır.

Bilgi okuryazarı öğrenci;

- 5.1. Bilgi ve bilgi teknolojisi ile ilgili etik, yasal ve sosyo-ekonomik sorunların çoğunu anlar.
- 5.2. Bilgi kaynaklarının erişim ve kullanımına yönelik yasalar, yönetmelikler, kurumsal politikalar ve protokolleri takip eder.
- 5.3. Ürünün ya da performansın iletilmesinde bilgi kaynaklarını onaylar.

Üniversitelerde Bilgi Okuryazarlığı Programlarının İçeriği

ACRL tarafından ortaya konmuş olan bu standartlar, daha önceden yürütülen programlardaki ortak noktaları ifade ederken, sonradan oluşturulan programlar için de ilk başvuru kaynağı olmuştur. Bu doğrultuda, pek çok üniversite öğrencilerin bilgi okuryazarlığı becerilerini kazandırma amacıyla programlar geliştirmişlerdir.²

² Değişik ülkelerdeki üniversitelerde yürütülmekte olan program örnekleri için <http://www.lib.usf.edu/ref/doril/academic.html> adresine bakılabilir.

Yürütülmekte olan bu programlarda temel amaç ve hedefler bakımından bir birliktelik söz konusu ise de, programlar ülkelerin ya da kurumların beklentileri doğrultusunda farklılıklar göstermektedir. Buna karşın, üniversiteler için bilgi okuryazarlığı programlarının içeriğinde yer verilmesi gerekli olan konulara ilişkin Bruce (1994:6) şunları belirtmektedir:

- Bilgi toplumunu doğasının anlaşılması
- Bilgi erişimi ve kullanımını destekleyici değerlerin elde edilmesi
- Bilgi gereksiniminin belirlenmesi, bu bilginin bulunması, erişilmesi, değerlendirilmesi ve sentezlenmesinden oluşan bir sürecin yürütülebilmesi becerisi.
- Meslek mensupları ve uzman kişilerle iletişimi içeren yüksek düzeyde bir iletişim becerisinin geliştirilmesi
- Network kaynakları ve bunların kullanımına ilişkin stratejileri de içeren bir bilgi kaynağı anlayışının geliştirilmesi
- Erişilen bilginin uygun bir biçimde kullanılmasına yönelik programlara (Kelime işlemciler, tablolarlama programları, bibliyografik yönetim yazılımları, vb) ilişkin becerilerin geliştirilmesi
- Bilgi teknolojisi, kitaplar, gazeteler, videolar, CD'ler, bilgisayarlar, vb araçlara aşinalığın geliştirilmesi.

Bruce'un ana hatlarını belirlediği üniversitelere yönelik bilgi okuryazarlığı programlarının içeriğini ise, standartlar, mevcut programlar ve yapılan araştırmalara dayalı olarak şöyle listelemek mümkündür (ACRL & ALA ... 1997; Rader 1995; Rader 1998; Kurbanoglu 2001; Oberman 2002; Saatçioğlu, Özmen ve Özer 2003):

- Bilginin tanımı, önemi ve türleri.
- Bilgi toplumu, bilgi patlaması, bilgi karmaşası, vb gibi bilgi çağına özgü kavramlara ilişkin bilgiler.
- Bilginin Üretimi (Resmi kurumlar tarafından üretilen bilgi, akademik kuruluşlar tarafından üretilen bilgi, özel sektör ya da kişiler tarafından üretilen bilgi ve bu bilgilere ilişkin özellikler)
- Bilgi Kaynakları, Özellikleri, Türleri ve Kullanımları (birincil-ikincil kaynaklar, bibliyografik-tam metin kaynaklar, danışma kaynakları, bilimsel-popüler kaynaklar, elektronik kaynaklar, kitaplar, süreli yayınlar ve bu kaynakların özellikleri).

- Bilginin Düzenlenmesi (Bilginin kütüphanelerde ve veritabanlarında nasıl düzenlendiğine ilişkin bilgiler; kütüphane sınıflama sistemleri, konu başlıkları, vb).
- Bilgi Erişim Araçları (Kütüphane katalogları (basılı/elektronik), indeksler, öz dergileri, elektronik veritabanları, İnternet erişim araçları-arama motorları, İnternet rehberleri, vb).
- Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve İfade Edilmesi (Araştırma sorusunun ifade edilmesi, konunun genişletilmesi/daraltılması, bilgi gereksiniminin tanımlanması, elde edilecek bilgiye ilişkin terminolojinin –eşanlımlı, ilişkili- belirlenmesi, vb).
- Bilgi Arama Stratejisinin Geliştirilmesi (Anahtar kelime ve kavramların belirlenmesi, Boole işlemleri, kesme işlemi, yakınlık belirteçleri, dil ve tarih sınırlamaları, vb; Yazar, eseradı, konu, anahtar kelime aramaları)
- Kütüphane Kullanımı (Kütüphanenin düzeni, yararlanma koşulları, kaynaklara erişim, ödünç alma, genel koşullar, vb).
- İnternet Araçları, Kullanımları, Kullanım Kuralları (e-posta, İnternet protokolleri, net-etiket, elektronik kitaplar, vb).
- Erişilen bilginin elde edilmesi ve kaydedilmesi (bibliyografya ve not kartları hazırlama, teknolojinin kullanımı -kopyala/yapıştır, print, diskete kaydetme, e-mail hesabına gönderme, fotokopi, tarayıcı,vb-)
- Erişilen Bilgi ve Bilgi Kaynaklarının Değerlendirilmesi (Elektronik kaynaklar da içeren bilgi kaynaklarına ilişkin değerlendirme ölçütleri-önyargı, yönlendirme, kar, vb; uygunluk, geçerlilik, güvenilirlik, yeterlilik, doğruluk, vb)
- Özet çıkarma, yorum ve sentez yapma
- Görsel bilginin yorumlanması (tablolar, grafikler, vb)
- Kelime işlemci ve tablolama programlarının kullanımı (Word, Excell, vb)
- Sözlü/Yazılı sunum yapma (Yazım kuralları, taslak oluşturma, içeriği belirleme, iletişim bilgileri(niçin, kime, nasıl), power point, vb)
- Kaynakça Hazırlama (Farklı kaynaklarla ilgili (kitap, makale, web sitesi, vb) kaynakçada aktarılması gerekli bilgiler)
- Gönderme, alıntı yapma, dipnot verme kuralları (Atıf teknikleri-MLA, APA, CMS vb)

- Bilgi ve Bilgi Kaynaklarının Kullanımına İlişkin Etik/Yasal Konular (Telif hakkı, gizlilik, güvenlik, düşünce ve ifade özgürlüğü, sansür, bilgi edinme hakkı ve eşitliği, bilginin dürüst kullanımı, bilgi hırsızlığı, vb)

Bilgi Okuryazarlığı ve Üniversite Kütüphaneleri

Üniversite kütüphaneleri üniversitelerin eğitim, öğretim ve araştırma işlevlerini tam anlamı ile yerine getirebilmelerinde hayati öneme sahiptir. Kütüphanesinde bulunan koleksiyonun zenginliği üniversiteler için akademik kalitenin bir göstergesidir (Kuh ve Gonyea 2003:1).

Çağdaş eğitim teorisi, öğrenciyi aktif bir bilgi kullanıcısı olarak tanımlamaktadır. Aktif bilgi tüketiciliği bilgi kaynaklarının yoğun kullanımını gerektirirken, her kademe eğitim kurumları için kütüphane ve bilgi merkezlerini ön plana çıkartmaktadır (AASL/AECT 1998:2-3). Çünkü, bilgi çağının öğrenen toplumu için anahtar kavram bilgiye erişme ve bu bilgiyi kullanmadır. Bu anlamda “Bilgi Evreni”ne erişimin merkezinde bilgi kaynakları, dolayısıyla da kütüphaneler yer almaktadır.

Bilgiye erişme, erişilen bilgiyi sorun çözme ve karar vermede etkin bir biçimde kullanma becerileri olan bilgi okuryazarlığı, yaşam boyu öğrenen bireyler yetiştirmede tüm eğitim kurumları, özellikle de üniversiteler için önemi artan bir konudur.

Bilgi okuryazarlığı kapsamında ele alınan/alınabilecek konular ise kütüphanecilerin uzmanlık alanına girmektedir. Dolayısıyla, bu konuları içeren bilgi okuryazarlığı programlarının hazırlanması da kütüphanecilerin sorumluluk alanına girmektedir (Kurbanoğlu 2001:15). Bu nedenle, üniversite kütüphaneleri bilgi okuryazarlığı eğitiminin tüm öğrencilere kazandırılmasına yönelik programların geliştirilmesinde öncü olmak zorundadırlar.

Bilgi okuryazarlığı programlarının oluşturulmasında üniversite kütüphanelerin öncü olmasındaki en büyük gerekçe ise, bu konuda geçmişteki deneyimleridir. Nitekim, bilgi erişim ve kullanımında teknolojik gelişmelere paralel değişimler bir yana bırakılacak olursa, bilgi kaynaklarından bilgiye erişme ve bu bilgiyi kullanma anlamında, üniversite kütüphanelerinin kullanıcılarına yönelik eğitim programları yürütmeleri yüzyılı aşkın bir geçmişe dayanmaktadır. 1876 yılında ABD’de Dewey’nin “zaman kütüphanenin okul, kütüphanecinin de öğretmen olduğu bir zamandır” (Lorenzen 2002) sözleri ile önemini işaret ettiği kullanıcıların eğitilmesi düşüncesi, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra genişleyen kütüphane koleksiyonlarının kullanımını artırmaya yönelik olarak kütüphanelerin önemli görevleri arasında kabul edilmiştir (Salony 1995:41).

“Kullanıcıların gereksinim duydukları bilgiyi hızlı ve etkin olarak nasıl elde edebileceklerini öğretmek” (Reitz 2002) olarak tanımlanan bu programlar kullanıcı eğitimi, kütüphane eğitimi, kütüphane oryantasyonu, bibliyografik eğitim gibi kavramlar ile kütüphanecilik literatüründe geniş yer bulmuştur. Kullanıcı eğitim programlarının en yoğun gerçekleştirildiği kurumlar ise üniversite kütüphaneleridir.

Yalnızca basılı kaynakların olduğu ve kütüphanelerin fiziksel mekanlar dahilinde hizmet verdiği dönemlerde kullanıcı eğitiminin içeriği, kütüphanenin sahip olduğu koleksiyona ve kullanımına ilişkin bilgilerin verilmesi yanında, kütüphanenin genel kuralları ile yararlanma koşullarının öğretilmesi ile sınırlıdır.

Teknolojiyle birlikte bilginin kayıtlı olduğu ortamdaki çeşitlilik, bilimsel iletişimdeki farklılaşma gibi nedenler kütüphane hizmetlerinin de kullanıcı-merkezli yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda kullanıcı eğitim programlarının içeriği genişlerken, bilgi okuryazarlığı programları adı ile yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır.

Bilgi okuryazarlığı programları günümüzde bir çok yabancı üniversitede verilmektedir (Spitzer 1998:182) . Bilgi okuryazarlığı becerilerinin öğrencilere kazandırılması, ulusal akreditasyon kuruluşları tarafından da bir zorunluluk olarak görülmesi, bu programların vazgeçilmezliğinde etkili olmuştur (Seamans 2001).

Bilgi okuryazarlığı programlarının içeriği, geleneksel kullanıcı eğitim programlarının ötesinde başka konuları da içeriyor olması, çeşitli kesimlerin desteğini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle programlar hazırlanırken üniversite yönetimi, akademisyenler, kütüphaneciler ve bilgi işlem uzmanları birlikte çalışmalıdırlar. Programların oluşturulmasında gereksinim duyulan her türlü destek üniversite yönetimi tarafından sağlanmalı, akademisyenler bu eğitimin gerekliliği konusunda öğrencileri teşvik etmeli, bilgi işlem uzmanları ise gerekli teknolojik alt yapının oluşturulmasında yardımcı olmalıdırlar. Ayrıca eğitim verilecek öğrencilerin düzeylerinin ve beklentilerinin ortaya konarak programlarda hangi konuların ne düzeyde verilmesi gerektiğinin belirlenmesi de, programın etkin biçimde yürütülmesinde önemlidir. Bunun dışında, verilen eğitimin sürekli değerlendirilerek eksikliklerinin giderilmesi ve gelişmeler doğrultusunda yeniden yapılandırılması programın sürekliliği açısından önemlidir.

Sonuç

Bilgi erişim ve kullanma sürecine ilişkin becerilerin kazandırılması olan bilgi okuryazarlığı, bilgi çağıının öğrenen toplumunu oluşturmada kişilere kazandırılması gereken en önemli becerilerdir. Çünkü bilgi çağı yaşam boyu öğrenmeyi zorunlu kılmaktadır. Bilgi okuryazarlığı ise yaşam boyu öğrenmenin anahtarıdır.

Yaşam boyu öğrenme becerileri ile donatılmış bireylerin yetiştirilmesinde öncelikli sorumluluk eğitim/öğretim kuruluşlarındadır. Teknolojik gelişmeler eğitim kurumları için de yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Pasif ve bireysel öğrenme yerine, aktif ve katılımcı öğretim yönteminin geçerlilik kazanması, kaynağa dayalı öğretim, soruna dayalı öğretim, esnek öğretim, vb gibi eğitim modellerini ön plana çıkarmıştır. Araştırma ve bilgiye dayalı öğretimi ifade eden bu modellerde, kişilere bilginin elde edilmesinden kullanımına ve iletimine kadar olan sürece ilişkin bazı becerilerin kazandırılması ön plandadır.

Bilgi okuryazarlığı bu becerilerin karşılığı olarak son dönemde ortaya çıkmış bir kavramdır. Bilgi yoğun bir toplumda, bireylerin sorun çözme ve karar vermede gereksinim duydukları bilgiyi bulma, elde etme, değerlendirme ve kullanmaları bilgi okuryazarı olmalarına bağlıdır. Bu bağlamda bilgi okuryazarı bireylerin oluşturduğu bir toplumu oluşturmak eğitim kurumlarının başlıca sorumluluğudur.

Eğitimin son halkasını oluşturan üniversiteler, bireylerin toplumsal rolleri için büyük oranda belirleyici kuruluşlardır. Bu anlamda yaşam boyu öğrenen, yani bilgi okuryazarı bireyler yetiştirmede sorumlulukları büyüktür. Üniversiteler, öğrencilerin bilgi okuryazarı bireyler olarak mezun olmalarına yönelik programlar oluşturmalıdırlar. Bu programların oluşturulmasında kütüphaneciler öncelikli sorumlu iken, bu programların başarıya ulaşması kütüphaneciler, üst düzey yönetim, akademisyenler ve bilgi teknolojileri uzmanlarının işbirliği içinde çalışmalarına bağlıdır.

Kaynakça

AASL/AECT (American Association of School Librarians & Association for Educational Communications and Technology). *Information Literacy Standards for Student Learning*. Chicago, American Library Association, 1998.

ACRL/ALA (Association of College and Research Libraries/American Library Association). "Guidelines for Instruction Programs in Academic Libraries". 1997. (11.11.2002). [Çevrimiçi]: <http://www.ala.org/acrl/guides/guuis.html>

ALA. *American Library Association Presidential Committee on Information Literacy: Final Report* (January 1989). (11.03.2004) [Çevrimiçi]: <http://www.ala.org/acrl/nili/llit1st.html>

- Association of College and Research Libraries (ACRL). *Information Literacy Competency Standards for Higher Education*. (18 January 2000). (11.03.2004).
[Çevrimiçi]: http://www.acrl.org/Content/NavigationMenu/ACRL/Standards_and_Guidelines/standards.pdf
- BREIVIK, Patricia Senn. "Take II-Information Literacy: Revolution in Education". *Reference Service Review*, 27(3), 1999: 271-275.
- BRUCE, Christine Susan. "Information Literacy Blueprint". Griffith University, Division of Information Services, 1994. (17.03.2004).
[Çevrimiçi]: http://www.gu.edu.au/ins/training/computing/web/blueprint/content_blueprint.html
- DOYLE, Christian S. *Information Literacy in an Information Society: A Concept for the Information Age*. New York, Syracuse University, 1994.
- Information Skills for Higher Education*. Prep. by Society of College, National and University Libraries (SCONUL) Advisory Committee on Information Literacy, 1999.
- KUH, G.D. ve R.M. Gonyea. "The Role of the Academic Library in Promoting Student Engagement in Learning". *ACRL Eleventh National Conference, April 10-13, 2003, Charlotte, North Carolin..*
- KURBANOĞLU, Serap. "Öğrencilere Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Kazandırılmasının Önemi ve Okul Kütüphanecilerinin Bu Alandaki Rolü". *Bilgi Dünyası*, 2(1), 2001: 1-19.
- KURBANOĞLU, Serap. "WWW Bilgi Kaynaklarının Değerlendirilmesi". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 2002:11-25.
- LORENZEN, Michael. "A Brief History of Library Instruction in the United States of America". (2002). (05.08.2002).
[Çevrimiçi]: <http://www.libraryreference.org/lihistory.html>,
- NEELY, Teresa Y. *Sociological and Psychological Aspects of Information Literacy in Higher Education*. London, The Scarecrow Press, Inc., 2002.
- NUA Surveys. "How Many Online?" (11.03.2004).
[Çevrimiçi]: http://www.nua.ie/surveys/how_many_online/world.html
- OBERMAN, Cerise; Lindaur, B.G.; Wilson, Betsy (Aug. 2001). *How is Your Library Measuring up?: Integrating Information Literacy into the Curriculum.(College and Research Libraries News: Conference Circuit)*. (14.03.2002).
[Çevrimiçi]: <http://www.ala.org/acrl/ilitq.html>
- RADER, Hannolere B. "Information Literacy and the Undergraduate Curriculum. (The Library and Undergraduate Education)". *Library Trends*, 44(2), Fall 1995: 270-278.
- RADER, Hannelore B. "Library Instruction and Information Literacy-1997." *Reference Services Review*, 26(3-4), Fall-Winter 1998: 143-160.
- REITZ, Joan M. *ODLIS: Online Dictionary of Library and Information Science*. 2002. (11.03.2004)
[Çevrimiçi]: <http://www.wcsu.edu/library/odlis.html>
- SAATÇIOĞLU, Ömür, Ö. Özmen ve P.S. Özer. "Bilgi Okuryazarlığı Becerilerinin Geliştirilmesinde Kütüphanelerin Rolü ve Dokuz Eylül Üniversitesi Uygulaması". *Bilgi Dünyası*, 4(1), 2003: 45-63.
- SALONY, Mary F. "The History of Bibliographic Instruction: Changing Trends from Books on the Electronic World". *Reference Librarian*, 51/52, 1995:31-51.
- SEAMANS, Nancy H. "Information Literacy: A Study of Freshman Students's Perceptions, with Recommendations". (Unpublished Doctoral Dissertation). Blacksburg,Viginia: Virginia Polytechnic Institute and State University, 2001.

Search Engine Showdown. "Search Engine Statistics: Databases Total Size Estimates." (2003). (11.03.2004).
[Çevrimiçi]: <<http://www.searchengineshowdown.com/stats/sizeest.shtml>>

Secretary's Commission on Achieving Necessary Skills (SCANS). *What Work Requires of Schools: A SCANS Report for America 2000*. Washington DC: U.S. Department of Labor,1991. (11.03.2004).
[Çevrimiçi]: <<http://www.uni.edu/darrow/frames/scans.html>>

SMITH, Ann. Information Literacy. (1996). (11.03.2004).
[Çevrimiçi]: <<http://inst.augie.edu/~asmith/infolit.html>>

SPITZER, Kathleen L., Michael B. Eisenberg, Carrie A. Lowe. *Information Literacy: Essential Skills for the Information Age*. Syracuse, New York: ERIC Clearinghouse on Information & Technology. IR-104, 1998.

T.C. Yükseköğretim Kurulu. *Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu*. Ankara, 2003.

United States National Commission on Excellence in Education, *A Nation Risk:The Imperative for Educational Reform*. April 1983.
[Çevrimiçi]. <<http://www.ed.gov/pubs/NatAtRisk/risk.html>>(11.03.2004).

YALVAÇ, Mesut. "Web'de Enformasyon Okuryazarlığı". *Kütüphanelerde Web Sitesi Planlanması ve Yönetimi Semineri*, İstanbul, 31 Mayıs-2 Haziran 2001.
[Çevrimiçi].<<http://www.unak.org.tr/msem.htm>>